

Ігор Лильо

Нариси з історії грецької громади Львова XVI–XVII століть. – Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2002. – 190 с.

Книгу І.Лильо можна назвати водночас і традиційною, і новою для грецьких студій в Україні. З одного боку, ретроспекція історичного буття грецьких осередків на українських теренах та виявлення різноманітних взаємовпливів із місцевим середовищем є сформованим, плідним і магістральним напрямом вітчизняних елліністичних досліджень. З іншого, – уже сам вибір регіону поза тих анклавів грецької присутності (Ніжин, Північне Приазов'я, Одеса), що найчастіше перебувають у центрі уваги істориків-елліністів, став певною новацією, але й викликав додаткові труднощі. Адже наміру дослідника заповнити лакуну щодо історії греків Львова протистояли розпорошеність, несистематизованість джерельного матеріалу та інерція наукового скепсису стосовно перспективності подібної студії. Укорінений у сучасній історіографії стереотип щодо фрагментарності грецького фактора в Західній Україні та зведення його переважно до єдиної особи – Костянтина Корнякта – “працювали” не на користь дослідницьких ініціатив у цьому напрямку. І одна з головних заслуг І.Лильо полягає саме в тому, що він завдяки сумлінному науковому пошуку висвітлив маловідомі, призабуті факти діяльності представників грецького етносу у місті. Це дозволило суттєво розширити наше уявлення про еллінську компоненту львівського соціуму ранньомодерних часів.

Структурно книга складається із шести розділів. Зібраний у результаті копійної дослідницької роботи матеріал систематизовано за двома основними напрямками – економічна й суспільна активність греків. Саме ці сюжети становлять змістовне ядро монографії, в якій подано історіографію проблеми, розглянуто передумови появи греків на львівських теренах, їхню роль у поширенні там матеріальної культури Сходу та генеалогію визначних грецьких родів. Вважаємо цілком виправданим те, що висвітленню всіх цих аспектів передуює звернення до питання типології грецької спільноти Львова. Складність його значною мірою зумовлена відсутністю в цей період юридичного виокремлення грецького осередку (на відміну від єврейського чи вірменського) та етнічної самоорганізації на правових засадах. Втім, етноконфесійна й економічна згуртованість греків, збереження власної ідентичності, участь у питаннях підтримки “грецької віри” і нормалізації духовного життя православного населення, на думку автора, дає підстави класифікувати їх як кількісно невелику діаспору торговельного характеру (с. 29).

Запорукою з’ясування даної проблеми стало те, що львівський анклав розглянуто в його еволюційному розвитку, поступовому накопиченні кількісних і якісних змін, що привносили нові риси в його соціальне та культурне “обличчя”. Цю динаміку відображає запропонована дослідником класифікація еллінської спільноти Львова. Так, купці, які тимчасово перебували в місті, та торговці, котрі мали на львівському ринку факторії чи власних представників, становлять дві найдавніші групи грецької еміграції. У процесі розвитку з неї виокремилася група комерсантів, які оселилися в місті й отримали громадянство. Багато з них були членами Ставропігійського братства. Ще одну частину грецької діаспори становили викладачі школи при братстві, місіонери, а також ремісники, прибуття яких активізувалось у другій половині XVII ст. (с. 29–30). Можливо, при висвітленні питань, пов’язаних із класифікацією грецької громади, варто було б вказати на зміст терміна “громада” в авторському тлумаченні. Адже в деяких дослідженнях із громадою асоціюють виключно інституціалізовану групу людей, з’єднаних між собою формалізованими зв’язками. Втім, із контексту праці видно, що поняття “громада” ототожнюється з визначеннями “спільнота”, “осередок”.

Комерційно-господарська активність греків є тим стрижнем, на який автор навізує інші, тісно пов’язані між собою сюжети їхнього життя. Такий підхід є цілком зрозумілим, адже купецтво становило найчисельніший елемент грецької громади на всіх етапах її розвитку і саме торговельні інтереси були головним мотиваційним чинником появи греків на львівських теренах (с. 64). Економічний аспект діяльності грецької еміграції розкривається дослідником у багатьох вимірах. Суттєвим із погляду розуміння причин і шляхів проникнення грецьких торговців у Західну Україну є висвітлення широкого тла економічних зв’язків на території Південно-Східної та Центральної Європи, аналіз схем транспортування товарів із Східного Середземномор’я до Речі Посполитої, розгляд чинників, що зумовлювали зміни в інтенсивності використання цих шляхів. У цьому контексті автор характеризує роль придунайських князівств, як важливої транзитної території на шляху до Львова, яка згодом стала своєрідним плацдармом для торговельної “експансії” греків у цьому напрямку.

“Запізнення” греків із виходом на ринки Львова, конкуренція потужних і сформованих вірменської та єврейської громад спочатку знижували комерційну активність грецького елемента. Однак, як зазначає І.Лильо, наприкінці XVI ст. через фіскальні побори та втручання чиновників Порти у господарське життя Молдови і Волощини кількість греків у Галичині зросла, а ефективність їх діяльності підвищилася. На комплексність дослідження проблеми вказує висвітлення автором таких її різнопланових аспектів, як географія прибуття греків, їх фінансові можливості, пріоритетні сфери використання своїх коштів, правове станови-

ще, залучення до складних дипломатичних стосунків між Портою та Річчю Посполитою тощо. Цікавими є наведені факти щодо випадків шпигунства грецьких купців на користь Порти або ж просто відвертого шахрайства, пов'язаного з тим, що окремі греки для досягнення власних цілей видавали себе за представників султана (с. 51).

Фінансову могутність греків Львова, основу якої становила торгівля вином, І.Лильо визначає як головний стимул для “поступливого” ставлення міської влади у питанні надання їм міського права. У цьому зв'язку звернемо увагу на дві іпостасі проблеми самовизначення грецької спільноти, які окреслює автор у дослідженні. Відсутність юридично санкціонованих етнічних структур, безумовно, перешкоджала накопиченню й організації сил для відстоювання власних суспільно-економічних інтересів. Однак саме така ситуація викликала інтенсивні пошуки шляхів інтеграції в місцеве середовище і сприяла активізації культурно-релігійного чинника, на основі якого відбувалися зближення з українською громадою і підтримка православного руху.

Саме тому завдання висвітлення суспільного життя греків неминуче ставлять у центр дослідницької уваги проблему їх участі у Ставропігійському братстві. Солідаризуючись із тими дослідниками, які бачать головним виявом такої участі фінансування греками Ставропігії, автор не згодний ані применшувати цей чинник, ані зупинятися на ньому у своєму пошукові. Взагалі І.Лильо порушує це питання не в традиційному руслі виявлення грецьких впливів на справи і суспільну позицію братства (ці впливи, на думку автора, дійсно не були вельми значними), а з'ясовує насамперед масштаби і характер присутності греків у товаристві і те значення, яке воно мало як для цієї української інституції, так і для грецької громади. Так, І.Лильо вказує на те, що греки були серед українців під час створення братства у Львові, а деякі з них обиралися на відповідальні посади. Наприклад, 1648 р. І.Мазаракі був ключником церковної каси, а в 1657 р. його разом із С.Лавришевичем обрали сеньйором братства. Були греки й серед учителів Ставропігійської школи (с.81–82). Особливо наголошується на постійності і суттєвості грецьких пожертв братству. На основі цих та інших наведених фактів, автор робить висновок, що моральна підтримка багатих міщан-греків сприяла авторитетові й згуртованості братства, а матеріальна допомога надавала можливість різнопланової діяльності. У свою чергу, меценатство греків відкривало шлях для їхнього самоствердження у львівському суспільстві, що відбувалося саме через українське середовище. Проведення аналогій із суспільною солідарністю на основі конфесійної єдності (католицької чи протестантської), яка мала місце в Західній Європі, дозволило синхронізувати ці процеси духовно-громадського життя, ще раз підтвердивши їх визначення як загальноєвропейської тенденції.

Окремо дослідник розглядає релігійні контакти львівських православних із діячами східної церкви, діяльність визначних грецьких інтелектуалів. У цьому контексті особливу увагу приділено єпископу Арсенію Блассонському, який викладав у Ставропігійській школі й у 1591 р. опублікував греко-церковно-слов'янську граматику “Адельфотес”. Завдяки активності представників Константинополя, культурно-освітнім впливам, що надходили із центру православ'я, на львівському ґрунті постійно підтримувався дух візантійської християнської та культурної ойкумени. На думку І.Лильо, він також живився усвідомленням спільності долі українців та греків – народів, уярмлених чужоземними гнобителями (с. 74). На жаль, неодноразове нагадування автора про конфлікт братчиків із львівським єпископом Гедеоном Балабаном не супроводжуються поясненням причин і суті суперечностей, що зробило б чіткішими і зрозумілішими авторські екстраполяції розбрату серед церковної еліти Константинополя на православне суспільство Західної України.

Вельми цікавим, на наш погляд, є розділ, де висвітлюється роль греків у поширенні матеріальної культури Сходу у Львові. Нетривіальність подібного сюжету частково компенсує досить обмежену фактичну наповненість розділу та його логічну підпорядкованість економічному аспекту діяльності грецької спільноти (що, можливо, викликає питання про доцільність структурного виокремлення даного нарису). Автор зазначає, що першість у впровадженні на території Речі Посполитої зразків східносередземноморської матеріальної культури утримували не греки, а вірмени та євреї. Однак дослідник спромігся виокремити і коротко охарактеризувати ті товари імпорту (килими, вино, одяг, зброя), в яких найчастіше було задіяно грецьке купецтво. Мода на східні товари в польському суспільстві (до якої доклала руку й грецька торгова спільнота), підвищення попиту на таку продукцію призвели до формування грецьких ремісничих осередків, що готували вироби східносередземноморського зразка (с. 94). З погляду подальших пошуків, перспективною виглядає розробка питань, пов'язаних із виявленням участі етнічних груп Львова (зокрема, греків) у становленні нових мануфактурних форм виробництва, а також їхньої ролі в поширенні такого феномену матеріальної культури, як стилю “шляхетського сарматизму”.

Вдало завершує працю, підкреслюючи організаційну єдність її аспектів, нарис генеалогії найвідоміших грецьких родів. Адже економічну, громадську й культурну поставу грецької громади формували її визначні особистості – К.Корнякт, І.Мазаракі, М.Мадзапета та ін. Саме їх діяльність найчіткіше закарбувалася на скрижальях історії львівської діаспори. На тлі коротких біографій цих особистостей та їхніх нащадків вимальовуються деякі спільні характерні риси представників грецької громади – енергійність, комунікабельність, спроможність налагоджувати вигідні суспільні зв'язки, знаходити спільну мову з представниками влади й досягати певні висоти у суспільно-політичній ієрархії, нарешті, вміння поєднувати власні комерційні інтереси з благодійною діяльністю. Також простежується ще одна особливість – швидка полонізація (уже в другому – третьому колінах) тих родів, представники яких залишилися на теренах Речі Посполитої (с. 137). Погіршення наприкінці XVII ст. торгової кон'юнктури, відсутність нових хвиль еміграції зумовлювали або рееміграцію, або переселення до Гетьманщини, або пошук нового місця у суспільному організмі Польської держави, що призводило до руйнування етнічних зв'язків. Такі шляхи розвитку грецьких родів яскраво продемонстровано дослідником в останньому розділі монографії.

Книга, що написана у формі нарисів, передбачає неповноту розкриття окремих сюжетів. Втім, дослідження І.Лильо, безумовно, заслуговує на схвальну оцінку як вдала спроба зібрати й узагальнити максимальну кількість джерельного та історіографічного матеріалу з проблеми.

*А.В.Гедьо (Київ),
С.П.Пахоменко (Маріуполь)*

